

Ivan DUMINICA

EPIDEMIILE ÎN BASARABIA ȚARISTĂ ȘI MODUL DE ERADICARE A LOR

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.3956752

Rezumat

Epidemiile în Basarabia țaristă și modul de eradicare a lor

În articolul prezentat, bazat pe surse, autorul vorbește despre epidemiile din Basarabia perioadei țariste. În special, se remarcă epidemiile de ciumă și holeră. Se acordă atenție măsurilor luate de autoritățile locale pentru combaterea bolilor infecțioase. În special, autorul redă modul, în care administrația provincială a fondat comitele consultative speciale, conduse de guvernatorul civil al Basarabiei. În plus, pentru a preveni pătrunderea cumei în Basarabia, au fost înființate instituții de carantină. O mare atenție a fost acordată aranjamentului lor. În acest sens, autorul se bazează pe prevederile „Statutului despre carantine” aprobat de împăratul Alexandru I (21 august 1818), care reglementa poziția instituțiilor de carantină din toate regiunile și provinciile Imperiului Rus, inclusiv Basarabia. Totodată autorul menționează și clerul, care a ajutat autoritățile civile în lupta împotriva epidemiilor. Elevii instituțiilor de învățământ care se aflau în carantină și-au găsit adăpost în mănăstiri, iar călugării înșiși au jucat rolul de medici pentru locuitorii afectați din satele vecine. Pe paginile organului oficial al Eparhiei Chișinăului și Hotinului „Kishinevskie yeparkhial'nye vedomosty” au fost publicate materiale care aduceau la cunoștința preoților și enoriașilor diverse tipuri de epidemii și măsurile de protecție împotriva lor. Adeseori, acțiunile prompte ale autorităților au dus la eradicarea rapidă a focarelor de ciumă și holeră.

Cuvinte-cheie: epidemii, ciumă, holeră, carantină, Basarabia, Biserica.

Резюме

Эпидемии в Бессарабии царского периода и способы борьбы с ними

В представленной статье на основе источников автор рассказывает об эпидемиях, свирепствовавших в Бессарабии царского периода. В частности, отмечаются эпидемии чумы и холеры. Уделяется внимание мерам, предпринятым местными властями для борьбы с инфекционными болезнями. В частности, речь идет о том, каким образом губернская администрация формировала особые совещательные комитеты, которые возглавлялись бессарабским гражданским губернатором. Кроме того, для предотвращения проникновения в Бессарабию чумы на границах создавались карантинные учреждения. Их обустройству уделялось огромное внимание. В связи с этим автор останавливается на положениях «Устава о карантинах», одобренного императором Александром I (21 августа 1818 г.) и регулировавшего деятельность карантинных учреждений во всех областях и губерниях Российской империи, в том числе и в Бессарабии. Также автор ка-

сается и вопроса о помощи духовенства гражданским властям в борьбе с эпидемиями. В монастырях находили приют учащиеся закрытых на карантин учебных заведений, а сами монахи выступали в роли докторов для пострадавших жителей окрестных селений. На страницах официального органа Кишиневской и Хотинской епархии «Кишиневские епархиальные ведомости» публиковались материалы, знакомившие священников и прихожан с различными видами эпидемий и способами защиты от них. Часто своевременные действия властей приводили к быстрому искоренению возникших очагов чумы и холеры.

Ключевые слова: эпидемии, чума, холера, карантин, Бессарабия, Церковь.

Summary

Epidemics in the Tsarist Bessarabia and measures to fight them

In the presented article, based on sources, the author writes about the rampant epidemics in Bessarabia in the imperial period. In particular, the author notes the epidemics of plague and cholera. Attention is paid to measures taken by local authorities to combat infectious diseases. It is mentioned that the provincial administration formed special advisory committees, which were headed by the Bessarabian civil governor. In addition, quarantine institutions were set up to prevent the plague from entering Bessarabia. Great attention was paid to their arrangement. In this regard, the author dwells on the provisions of the “Charter on Quarantines” approved by Emperor Alexander I (August 21, 1818), which regulated the location of quarantine institutions in all regions and provinces of the Russian Empire, including Bessarabia. The author also points out that the clergy helped the civil authorities in the fight against the epidemics. The students of quarantined educational institutions found shelter in monasteries, and the monks themselves acted as doctors for the affected residents of neighboring villages. On the pages of the official paper of Chisinau and Khotyn Diocese „Kishinevskie yeparkhial'nye vedomosty”, materials were published that informed the priests and parishioners about the various epidemics and how to protect themselves against them. Often, timely actions undertaken by the authorities led to the rapid eradication of the hotbeds of plague and cholera.

Key words: epidemics, plague, cholera, quarantine, Bessarabia, Church.

Epidemiile sunt un fenomen obișnuit pentru interfluviul Pruto-Nistrean. În sec. al XIX-lea, aici au fost menționate focare de ciumă, holeră, tifos, variolă și altele. De exemplu, ciuma a lovit Basarabia în 1812, 1813, 1814, 1817, 1819, 1825, 1828, 1829, holera a fă-

cut ravagii aici în 1830, 1831, 1832, 1836, 1848, 1855, 1866, 1872 [5, p. 105; 9, p. 372; 11, nr. 17, p. 382].

Se știe că una dintre cele mai grave epidemii din acea perioadă, care nu a cruțat oameni, a fost ciuma. De regulă, se răspândea treptat din Asia în Balcani și de acolo în Basarabia. De cele mai multe ori, purtătorii acestei boli erau comercianții din Imperiul Otoman și Austriac. În Basarabia, mărfurile din aceste țări nu numai erau livrate, dar și transportate prin teritoriul ei pentru comerțul exterior în provinciile interne ale Imperiului Rus. Toate acestea creau condiții favorabile pentru pătrunderea ciumei în Basarabia.

Primele focare, de regulă, apăreau în porturile maritime, unde acostau adesea navele comerciale. Astfel, în august 1812, a apărut ciuma la Odesa, unde până în 16 noiembrie a aceluiași an, 1.720 de oameni au murit [2, p. 151; 3, p. 169]. De la Odesa, la sfârșitul lunii octombrie – începutul lunii noiembrie 1812, ciuma a ajuns în ținuturile Iași și Hotin din Basarabia, unde au murit 116 de oameni. Datorită măsurilor prompte ale autorităților basarabene pentru izolarea focarelor ciumei, în decembrie a aceluiași an, epidemia a fost oprită [1, inv. 1, d. 65, f. 58v.].

În 1813, ciuma a apărut în Principatul Moldovei. Pentru a proteja Basarabia de infectare, toate punctele de frontieră au fost închise. La trecerile de frontieră au fost stabilite posturi de carantină, unde cei care au ajuns totuși din locuri unde a fost observată ciuma rămâneau complet izolați de lumea exterioară. Astfel încât, imigranții din orașele afectate de epidemii din Principatul Moldovei precum Focșani, Galați și Bârlad rămâneau în carantină timp de 40 de zile, iar cei care au ajuns din alte zone populate ale principatului vecin – timp de 24 de zile. Ca măsură preventivă, autoritățile basarabene au emis un ordin prin care se interzicea importul și exportul de mărfuri și trecerea comercianților străini în Basarabia, fiind necesară și dezinfectarea monedelor primite din străinătate [1, inv. 1, d. 80, f. 132v.].

În august 1813, ciuma a reapărut în ținutul Hotin, iar în decembrie a aceluiași an a fost depistată și la Ismail. Nichita Glizian, protopop la Ismail, a informat Dicasteria duhovnicească a Chișinăului că, datorită ciumei care a curmat viața mai multor persoane, orașul Tucicov a fost „închis”. Pentru a preveni răspândirea acesteia în afara ținutului Hotin, autoritățile iau măsuri extreme. Locuitorilor li s-a permis să părăsească acest ținut numai după ce treceau prin carantină 9–15 zile. În plus, în apropierea granițelor ținutului Hotin, au fost plasate posturi de patrulare care trebuiau să-i returneze pe cei nesupuși. Datorită măsurilor prompte de izolare a focarelor de ciumă, până în 1814 epidemia a fost eradicată în teritoriile enumerate [3, p. 175].

Datorită faptului că Basarabia se situa la granița de vest a Imperiului Rus, de unde bolile epidemice s-au infiltrat cel mai adesea, Sankt Petersburg a început să acorde o atenție specială amenajării carantinelor în punctele vamale de frontieră. Pentru a preveni pătrunderea oricărei epidemii în regiune, a fost creat Comitetul de carantină a Basarabiei. În martie 1813 s-a decis crearea unui comitet de carantină în orașele Reni, Vâlcov, Ismail și Chilia [4, p. 220].

În plus, la 26 mai 1813, a fost format Comitetul pentru securitatea sanitară în Basarabia. Acest organ a luat măsuri dure, dar eficiente pentru combaterea ciumei. Toate zonele populate infectate au fost înconjurate de un cordon sanitar, iar obiectele de uz casnic, casele etc., afectate de ciumă, au fost arse; chiar și după ce focarul de ciumă a fost stins, regimul de carantină pe acest teritoriu a rămas încă 60 de zile. La graniță, se urmărea strict ca, exceptând curierii și corespondența, nimeni să nu treacă [4, p. 229].

Administrația Basarabiei s-a pregătit la timp pentru o posibilă epidemie de ciumă datorită comunicării regulate cu consulii ruși din Imperiul Otoman. În cazul unei ciume într-un oraș din Balcani, diplomații raportau prompt apariția ciumei în orașele din Balcani Chișinăului și altor centre administrative ale provinciilor de frontieră.

În 1814, consilierul curții Dicesculov și locotenentul flotei Afanasiev au fost trimiși de la Petersburg în Basarabia, având sarcina să stabilească carantine pe granița Basarabiei cu Imperiul Otoman. Conform „Instrucțiunilor” de care dispuneau, carantinele trebuiau instituite în locuri „ne muntoase, ne joase și aproape de graniță”. Aici se organizau secții de urgențe, de decontaminare (cu gaz saturat cu acid clorhidric) a obiectelor și bunurilor personale contaminate, un cartier pentru funcționarii și slujbașii carantinei, precum și un cartier pentru călătorii supuși carantinei. Ultimul cartier era împărțit în 16 sectoare cu case și curți. În „Instrucțiune”, o atenție specială a fost acordată faptului că și „călătorii nu se pot plânge de aglomerație, frig, și alte dezavantaje.” Casele separate trebuiau să găzduiască între 8 și 12 persoane. În fiecare casă erau paturi, scaune, masă, felinar, amplasate corespunzător, iar în holul de la intrare era un mic compartiment pentru bucătărie cu un cuptor. În cartierul călătorilor a fost amenajată o zonă plantată cu copaci, precum un bulevard, și împărțită în două părți prin bariere. Zona era destinată mișcării unui număr stabilit de persoane în intervale de timp stabilite.

În carantină, au fost organizate două tipuri de spitale: obișnuite și cu risc sporit. Spitalul obișnuit era format din șase saloane – „două pentru privilegiați și patru pentru oamenii de rând”. În fiecare salon erau

între 8 și 12 paturi. Spitalul cu risc sporit era separat de carantină nu numai prin gard, ci și printr-un șanț dublu, adânc. La fiecare spital, era amenajată o mică grădină specială, necesară plimbărilor pacienților.

În instituțiile de carantină au fost amenajate grajduri și magazine pentru adăpostirea cailor, animalelor și trăsurilor, aparținând celor care erau supravegheați în carantina.

Toate secțiile erau separate printr-un gard și un șanț adânc. De la un bloc la altul era posibil de trecut printr-un coridor împrejmuț de un șanț și care se închidea cu o poartă cu lacăt. În carantină erau amenajate cel puțin 24 adăposturi pentru santinele, în interior și exterior [1, inv. 1, d. 194, f. 40-47v.].

Mai târziu, la 21 august 1818, împăratul Alexandru I a aprobat „Statutul carantinelor”, care reglementa situația instituțiilor de carantină din toate regiunile și provinciile Imperiului Rus, inclusiv Basarabia. Conform acestui document, toți cei care intrau pe teritoriul Imperiului erau repartizați așa-numitelor Case de carantină. Acolo li se luau pașapoartele și alte documente. Apoi, călătorii declarau sub jurământ dacă există boli epidemice în locurile unde au locuit sau prin care au trecut pe calea către Imperiul Rus, declarau dacă au fost „bolnavi sau morți pe parcursul călătoriei”. [6, p. 485].

Dacă în timpul consultului medical se constata că examinatul nu prezintă o amenințare, i se permitea să plece fără carantină obligatorie. Când comportamentul unei persoane care dorea să pătrundă în Imperiu trecea suspiciune sau dacă venea de pe teritoriul unde a fost observată epidemia, ea era plasată în carantină pentru 14 zile. Era interzisă părăsirea carantinei tuturor celor decontaminați înainte de expirarea perioadei stabilite. Mărfurile și lucrurile importate erau, supuse și ele dezinfectării: erau prelucrate cu gaz saturat cu acid clorhidric timp de 24 de ore, apoi aerisite timp de 4 zile. În consecință, perioada completă pentru decontaminarea lucrurilor și bunurilor era de 5 zile. Hainele și mărfurile tratate cu gaz timp de trei zile se aeriseau timp de 10 zile. Dacă proprietarii aveau temeri că lucrurile se vor decolora în urma tratării, acestea trebuia aerisite timp de 21 de zile. Dacă hainele proveneau din locuri cuprinse de epidemie, atunci termenul pentru tratare și aerisire se dubla. Animalele în carantină erau ținute în aer liber timp de 14 zile.

Dacă printre călători erau depistate persoane infectate, acestea erau imediat plasate în așa-numitul Cartier al ciumei. Îmbrăcămintea și lenjeria de exterior, precum și lenjeria de pat, trebuiau arse. Cei infectați, mutați în Cartierul ciumei, primeau paie sau fân uscat, care se schimba zilnic și se ardea, iar camera bolnavului era tratată cu gaz saturat cu acid

clorhidric. Garda internă și personalul medical erau îmbrăcați în haine de piele, tratate cu ulei, mănuși cerate pe mâini, trebuiau să țină deseori oțet în gură și să se spele pe mâini cât mai des. După recuperarea călătorului trecea printr-o perioadă de carantină de 14 zile. Articolul 232 (cap. VII) prevedea pedeapsa cu moartea pentru cei care au decis în mod arbitrar să părăsească regimul de carantină [6, p. 515].

În 1829, ciuma a fost observată din nou în interfluviul Pruto-Nistorean. Chiar înainte de apariția sa, autoritățile au luat măsuri pentru a se pregăti pentru aceasta. De la începutul lunii iunie, la intrarea în Chișinău, la avanposturile Căușeni, Ismail și Bender, au fost organizate consulturi sanitare pentru toți cei care doreau să ajungă în capitala provinciei. Apoi, a fost emis un decret prin care se declarau precauții în legătură cu apariția ciumei. Conform acestor măsuri, la principalele intrări în Chișinău s-au instalat patrulare, numărul acestora crescând odată cu intensificarea epidemiei de ciuma. Pentru a întări controalele, au fost dislocate trupele regimentelor din Tomsk și a cazacilor din Usti-Dunaisk [13, p. 167]. În plus, la 27 august 1829, a fost format un Comitet consultativ special, sub conducerea guvernatorului civil al Basarabiei, A. I. Sorokunsky. Din consiliu au mai făcut parte: vice-guvernatorul, membrii Administrației regionale, membri ai diviziei de rezervă a Corpului 6 Infanterie, liderul regional al nobilimii și reprezentanți ai nobilimii, comandantul Chișinăului, procurorul regional, protoiereul Catedralei, inspectorul Serviciului medical, doi consilieri ai Cărmuirii regionale și primarul.

Prin decizia Comisiei, Chișinăul a fost împărțit în zone sanitare, conduse de comisari speciali, ale căror sarcini includeau monitorizarea strictă a respectării normelor de carantină. Au fost săpate tranșee în jurul orașului, iar la Chișinău, au fost prinși câinii vagabonzi, deoarece se credea că erau purtători de ciumă [13, p. 168].

În același timp, au fost consolidate măsurile de carantină în toată Basarabia. Pentru persoanele care soseau de dincolo de Dunăre și Prut, a fost stabilită o perioadă de carantină de 14 zile. Apoi au fost stabilite carantine la Dubăsari, Visterniceni și Căușeni. Studiile din toate instituțiile de învățământ, precum și serviciile divine în biserici au fost suspendate. Măsurile preventive au avut un efect pozitiv. Deja la 20 martie 1830, Comitetul a declarat că epidemia de ciumă în Basarabia a fost biruită [13, p. 168]. Tot atunci, a fost lansat apelul „Cu privire la decontaminarea generală a ținutului”, în care s-a menționat că începând cu 30 martie va începe o „decontaminare generală”, care va dura 15 zile. În perioada stabilită rezidenților li s-a interzis să părăsească orașele și satele lor „de teamă

de sancțiuni stricte în conformitate cu normele de carantină” [11, nr. 17, p. 382]. În același timp, autoritățile le-au permis țăranilor să se angajeze la muncile de câmp, cu condiția ca aceștia „să nu comunice cu nimeni și, cu atât mai puțin, să nu încerce să se ascundă undeva, ci să se întoarcă noaptea pe la casele lor”. Reprezentanții clerului erau obligați să respecte și ei regulile generale. În această privință, s-a subliniat în special următoarele: „fiecare să fie convins în sufletul său că aducerea rugăciunilor către Dumnezeu în afara locașului sfânt poate fi la fel de bine primită de Cel de Sus ca și în fața altarului” [11, nr. 17, p. 383].

Nereușind încă să se recupereze de ciumă, Basarabia a fost lovită de o epidemie de holeră venită din zona de est a Imperiului Rus.

Pentru a preveni răspândirea acesteia, Consiliul medical, instituit de Serviciul medical din Basarabia, a emis o instrucțiune ce descria simptomele holerei și determina metodele de abordare a acesteia. Locuitorii au fost încurajați să păstreze curățenia și ordinea în case și în jurul lor. S-a acordat atenție igienei personale, precum și faptului ca aerul din cameră să fie uscat, curat și moderat de cald. S-a recomandat evitarea răcelilor. Pentru aceasta, era interzis culcatul pe pământ umed, în aer liber, pe vreme umedă și ceață; transpirând, să părăsești încăperea, ieșind la aer rece; recomandate haine călduroase, în funcție de temperatura aerului. Era recomandat să apelezi la medic la primele simptome ale bolii. În lipsa acestuia, trebuia să vină un infirmier sau frizer, care aplica 20 de lipitori pe burta pacientului, apoi să-i frece membrele cu amoniac, terebentină sau vin infuzat cu muștar sau piper roșu. De altfel, era necesară încălzirea burții pacientului, aplicând cenușă fierbinte, ovăz, orz, făină sau țărâțe: „hreanul ras, umezit cu oțet cald și aplicat pe partea dreaptă a abdomenului, poate fi foarte util” [11, nr. 17, p. 385]. Era strict interzis să dai pacientului apă rece, era necesar de a pregăti o infuzie de mușețel, mentă, salvie, melisă și alte plante aromatice similare.

Pentru a preveni răspândirea holerei, autoritățile au luat decizia de a lăsa acasă studenții instituțiilor teologice din Chișinău. Elevilor, care proveneau din locuri unde deja a fost observat un focar de holeră, și orfanilor, li s-a ordonat să rămână în apartamentele lor. În plus, era verificată în special curățenia și ordinea în apartamentele acestor elevi. Conform instrucțiunilor medicului, a fost necesară dezinfectarea apartamentelor prin fumegare cu clor. Unii dintre elevi au fost trimiși de către autoritățile duhovnicești la mănăstiri.

Merită atenția noastră faptul că atunci în Imperiu, ca și acum, au existat oameni care s-au opus măsurilor luate de autorități. Potrivit unor surse, ei „din

malițiozitate nesăbuită tăbărau peste oamenii legii și medici...” [11, nr. 18, p. 435]. Împăratul Nicolae I a fost obligat să publice un manifest în care și-a îndemnat supușii să manifeste solidaritate cu acțiunile autorităților. Autocratul a atras atenția oamenilor asupra următorului fapt: supravegherea vigilentă și strictă a epidemiei a făcut posibilă slăbirea ei la Moscova și în trei provincii, iar respectarea regulilor de carantină a salvat multe orașe și capitala [11, nr. 18, p. 436].

Biserica, de rând cu autoritățile civile, a fost implicată în lupta împotriva diferitelor epidemii. Pe lângă slujbele salvatoare de la boala mortală, „Buletinul Eparhial din Chișinău” („Kishinevskie eparhial'nye vedomosti”), organul oficial de presă a Eparhiei Chișinăului și Hotinului, a publicat materiale care îi familiarizau pe preoți și enoriași cu epidemiile și măsurile de protecție contra lor. Un exemplu este articolul publicat la 17 iulie 1870 „Cum să ne protejăm și să fim vindecați de holeră”. Ca metode eficiente de luptă împotriva acestei epidemii, se atrăgea atenția cititorilor, în special, menținerii curățeniei în case și aerisirii spațiilor [8, pp. 700-707]. Într-una din edițiile buletinelor din 1 august 1892, în legătură cu holera apărută în Imperiu, au fost publicate „Instrucțiuni pentru protecția împotriva holerei și pentru luarea de măsuri în caz de boală”. Articolul a subliniat faptul că, în timpul holerei, este necesar „să aveți grijă de curățenia hainelor și a lenjeriei, spălarea cât mai des cu săpun pe față și mâini, mai ales înainte de a mânca și după atingerea pacientului, precum și a evita consumul de mâncare în camerele unde există cazuri de holeră” [10, pp. 344-345]. De asemenea, pe paginile „Buletinului” au fost publicate note despre holeră și modalități de combatere a acesteia, preluate din presa publicată în alte provincii ale Imperiului Rus.

Urmează a fi menționați în special călugării de la mănăstiri care se implicau în lupta împotriva epidemiilor. Se știe că în 1872, când holera făcea ravagii în Basarabia, trei călugări de la Mănăstirea Japca, „înzestrați cu medicamente”, au mers în satele din jur și au tratat bolnavii, iar „toate acestea nu au putut să nu trezească simpatia locuitorilor față de mănăstire, care a dat o mână de ajutor în anul de grea încercare” [12, p. 762].

Astfel, materialele investigate converg în favoarea faptului că un control strict, îmbinat cu responsabilitatea cetățenilor, eforturile comune și lupta totală împotriva epidemiei, oricât de dificilă ar fi, duce la eradicarea molimelor. Oricât de gravă nu ar fi epidemia, cu trecerea timpului ea rămâne mereu în istorie. Să sperăm că astăzi, privind înapoi exemplele din trecut, concetățenii noștri vor demonstra aceeași solidaritate cu autoritățile în ceea ce privește ocrotirea sănătății populației și bunăstării.

Carantină de la Sculeni (1837)

Anunțul din presă în perioadă epidemiei (Chișinău, 1908)

Referințe bibliografice / References

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova. F. 2 (Cancelaria guvernatorului Basarabiei, 1812–1917), inv. 1, d. 65, 80, 194.
2. Pantaz S. Impactul flagelului ciumei asupra evoluției relațiilor comerciale ale Imperiului Rus cu principatul Moldova (1812–1831). In: Tyragetia, serie nouă, vol. VI [XXI], nr. 2, Istorie. Muzeologie. Chișinău, 2012, pp. 149-157.
3. Poștarencu D. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Chișinău: Prut Internațional, 2006. 304 p.
4. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812–1918) (Instituții, regulamente, termeni). Chișinău: Lexon-Prim, 2014. 631 p.
5. Бутук И., Синевиц В., Коптаренко И. Экономический отчет по Кишиневскому епархиальному женскому училищу за 1872 год. In: Кишиневские епархиальные ведомости (în continuare – KEV). Кишинев, 1872, № 7, с. 144-157. / Butuk I., Sinevich V., Koptarenko I. Ekonomicheskij otchet po Kishinevskomu eparhial'nomu zhenskomu

uchilishchu za 1872 god. In: Kishinevskie eparhial'nye vedomosti (în continuare – KEV). Kishinev, 1872, № 7, s. 144-157.

6. Высочайше утвержденный Устав о карантинах. In: Полное собрание законов Российской империи. Т. XXXV. СПб., 1830, с. 474-517. / Vysochajshje utverzhdenyj Ustav o karantinah. In: Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. T. XXXV. SPb., 1830, s. 474-517.
7. Ганицкий М. Моровая язва в Бессарабии. In: KEV, 1879, № 2, с. 73-83; № 3, с. 114-118. / Ganickij M. Morovaya yazva v Bessarabii. In: KEV, 1879, № 2, с. 73-83; № 3, с. 114-118.
8. Как предохранять и лечить себя от холеры. In: KEV, 1870, № 14, с. 700-707. / Kak predohranyat' i lechit' sebya ot holery. In: KEV, 1870, № 14, с. 700-707.
9. Кишиневское женское епархиальное училище. In: KEV, 1872, № 10, с. 368-385. / Kishinevskoe zhenskoe eparhial'noe uchilishche. In: KEV, 1872, № 10, с. 368-385.
10. Наставление для предохранения от холеры и для принятия мер в случае заболевания. In: KEV, 1892, № 15, с. 344-347. / Nastavlenie dlya predohraneniya ot holery i dlya prinyatiya mer v sluchae zabolevaniya. In: KEV, 1892, № 15, с. 344-347.
11. Стадницкий А. Холера-морбус в Бессарабии в 1830–1831 гг. In: KEV, 1892, № 17, с. 380-390; № 18, с. 430-440. / Stadnickij A. Holera-morbus v Bessarabii v 1830–1831 gg. In: KEV, 1892, № 17, с. 380-390; № 18, с. 430-440.
12. Шабский Вознесенский монастырь. In: KEV, 1876, № 20, с. 754-762. / SHabskij Voznesenskij monastyr'. In: KEV, 1876, № 20, с. 754-762.
13. Юбилейный сборник города Кишинева: 1812–1912. Ч. 1. Кишинев: Кишинев. гор. обществ. упр., 1914. 206 с. / Yubilejnyj sbornik goroda Kishineva: 1812–1912. Ch. 1. Kishinev: Kishinev. gor. obshchestv. upr., 1914. 206 s.

Ivan Duminica (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Иван Думиника (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Ivan Duminica (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: duminicaivan@yandex.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2019-6456>